

**TÜRKİYE’DE CARİ AÇIĞIN EKONOMİK BÜYÜME ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
(2006-2019)*****Hatice Berrin ÖZKAYA****, berrin-28@hotmail.com**Dr. Öğr. Üyesi Emek Aslı CİNEL*****, emekasli@yahoo.com**DOI : 10.47525/ulasbid.824524****Özet**

Türkiye ekonomisini yakından ilgilendiren cari işlemler açığı ekonominin önemli faktörlerinden ve ekonomik krizlerin meydana gelmesine neden olan göstergelerden biridir. Türkiye’de cari işlemler açığına neden olan faktörler arasında ekonomik büyüme, tasarruf ve yatırımlar, enerjide dışa bağımlılık, dış ticaret açığı, döviz kuru, bütçe açıkları, dış borç stoku, işsizlik oranı, Türk Lirasının aşırı değerlenmesi gibi birçok etken sayılabilmektedir.

Cari işlemler hesabı açık verdiğinde ülke, yurtdışından kazandığı paradan daha fazlasını, yurtdışına göndermiş demektir. Dolayısıyla yaratılan açık, dışarıdan borçlanarak ya da yurtiçi varlıkların satılması kanalıyla kapanmaktadır. Bunun tersi durumda da, yani cari işlemler hesabı fazla verdiğinde yurt içi yerleşiklerce yurtdışına sermaye transferi gerçekleştirilmektedir. Sonuç olarak cari işlemler hesabı, yurtdışı yerleşiklere karşı olan toplam yükümlülüklerdeki veya yurtdışı yerleşik bir ülkede bulunan varlıklardaki değişimi göstermektedir.

Bu çalışmanın amacını, Türkiye’de 2006-2019 döneminde cari açık ve ekonomik büyümede meydana gelen değişimleri incelemek, cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tespit etmek oluşturmaktadır. Bu amaç doğrultusunda TÜİK, Merkez Bankası, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden yararlanılarak cari işlemler dengesizliği yaratan unsurlar tespit edilmiştir. Türkiye’de cari işlemler açığının süreklilik kazanmasına yol açan faktörlere yönelik çözüm yolları ortaya konulmuştur. Türkiye ekonomisinde büyüme arttıkça cari açığın da artmakta olduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Cari İşlemler Açığı, Ekonomik Büyüme, Dış Ticaret Açığı.

* Bu çalışma Dr. Öğr. Üyesi Emek Aslı Cinel’in danışmanlığında Hatice Berrin ÖZKAYA tarafından hazırlanan “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkileri (2006-2016)” başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Giresun Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü

*** Giresun Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, ORCID: 0000-0002-4201-2427

Makale Geliş Tarihi: 11.11.2020 Makale Kabul Tarihi: 13.12.2020

EFFECTS ON ECONOMIC GROWTH OF CURRENT DEFICIT IN TURKEY**(2006-2019)****Abstract**

The current account deficit of the major factors are closely related to Turkey's economy and open economy is one of the indicators of the economic crisis that caused to occur. Current account deficit in Turkey among the factors that led to open economic growth, savings and investments, foreign dependence on energy, foreign trade deficit, exchange rate, budget deficit, outstanding external debt, unemployment rate, many factors can be considered as overvaluation of the Turkish lira.

When the current account has a deficit, it means that the country has sent more money abroad than it has earned from abroad. Therefore, the created deficit is closed by borrowing from outside or by selling domestic assets. In the opposite case, that is, when the current account gives a surplus, residents make capital transfers abroad. As a result, the current account shows the change in total liabilities to non-residents or assets located in a foreign country.

The purpose of the study, the current account deficit in Turkey during the period 2006-2019 and to examine the changes occurring in the economic growth, create to identify the relationship between the current account deficit and economic growth. In line with this purpose, factors creating current account imbalances were determined by using data from TUIK, Central Bank, Ministry of Treasury and Finance and Strategy and Budget Directorate. Solutions to the current account for the factors that led to the winning continuity of the deficit in Turkey has been demonstrated. Turkey's economy growth by increasing current account deficit has been concluded that there is also increasing.

Keywords: Current Account Deficit, Economic Growth, Foreign Trade Deficit.

Giriş

Cari işlemler açığı, ödemeler bilançosunda yer alan mal, hizmet dış satımından ve karşılıksız transferlerden elde edilen döviz gelirlerinin aynı zamanda mal, hizmet, dışalım ve tek yanlı transferler için yapılan döviz giderleri kalemlerinden oluşmaktadır. Sermaye hesabı ile cari işlemler açığı arasında bir ilişki mevcuttur. Eğer bir ülke de cari işlemler dengesinde açık varsa, bu açık ilk olarak sermaye girişleriyle kapatılmaktadır. Ancak bir ülkenin cari açığının yüksek seviyelerde olması o ülkenin oluşan bu açığı borçlanarak kapatma yoluna gitmesine neden olmaktadır. Bu durum da ülkenin borçlarının artmasına ve bankalardan talep edilen kredi olanaklarının da azalmasına sebep olmaktadır.

Cari işlemler açığı, ülkenin net dış yükümlülüklerinde artışa yol açmaktadır. Bu noktada net dış yükümlülük (borç) pozisyonunda ortaya çıkan artışları önleyen ve düzgün bir intibak sağlayan güçlerin bulunup bulunmadığı ya da net dış varlık pozisyonunun artmaya devam etme eğilimi gösterip göstermediği önem arz etmektedir. Türkiye’de cari işlemler dengesini etkileyen unsurlar arasında ekonomik büyüme, tasarruf ve yatırımlar, enerjide dışa bağımlılık, dış ticaret açığı, döviz kuru, bütçe açıkları, dış borç stoku, işsizlik oranı, Türk Lirasının aşırı değerlenmesi gibi birçok etken sayılabilmektedir. Cari açık %5’in üzerine çıktığında ekonomik krizin yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.

Türkiye’de cari işlemler açığı en önemli makroekonomik göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Geçmişten günümüze kadar Türkiye ekonomisinde cari açık sorunu sürekli olarak devam etme eğilimi göstermiştir. Cari açık, gelişmekte olan ülke ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de kriz göstergelerinden biri haline gelmiştir.

Ekonomik büyüme üretilen mal ve hizmet alanında ortaya çıkan devamlı artış göstergesidir. Ekonomik büyümenin kaynakları olarak sermaye, doğal kaynaklar, nüfus, işgücü ve teknoloji ifade edilmektedir. Buna göre ekonomik büyüme birçok faktörle ilişkili olmaktadır. Ekonomik büyümeyi ve büyümede sürekliliği sağlayabilmek için, sermaye kapasitesini artırmaya dayalı yatırımlar yapmak, teknoloji alanında geliştirilen araçlardan faydalanmak ve üretim faktörlerinin miktarını arttırmak zorunlu bir koşul olarak karşımıza çıkmaktadır.

Cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi esas alan çalışmalar incelendiğinde ekonomik büyümede meydana gelen artışların ekonominin yapısal durumu ile alakalı olarak, cari açığı artırdığı ya da azalttığı sonucuna varılmaktadır. Bununla birlikte cari açık ve ekonomik

büyüme arasında herhangi bir ilişkinin söz konusu olmadığını ifade eden çalışmalar da mevcuttur. Bu sonuçlar cari açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin ülke ekonomilerinin yapısal durumuna bağlı olarak değiştiğini göstermektedir.

Çalışmada cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin yönü ve büyüklüğü araştırılmış, çalışma literatür taramasıyla desteklenmiştir. Bu bağlamda TÜİK, Merkez Bankası, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden yararlanılarak cari işlemler dengesizliği yaratan unsurlar tespit edilmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye’de cari açık ve ekonomik büyüme arasında ilişkinin olup olmadığı konusunda yapılan araştırmaların çoğunda büyümenin cari açığı etkilediği sonucuna varıldığı gözlenmiştir. Çalışmada cari işlemler açığının sürdürülebilirlik kriterlerine yer verilmiş, Türkiye’de ortaya çıkan ekonomik krizlerin cari işlemler açığına ve ekonomik büyümeye olan etkilerine ayrıntılı olarak değinilmiş, cari açığı önlemeye yönelik olarak alınması gereken önlemlere ve uygulanması gereken ekonomi politikalarına yer verilmiştir.

Araştırmanın Konusu ve Yöntem

Araştırmanın konusunu, Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi 2006-2019 dönemi için TÜİK, Merkez Bankası, Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı verilerinden yararlanılarak inceleme oluşturmaktadır.

Bu kapsamda öncelikli olarak araştırmaya katkı sunması için, iktisat literatüründe yer alan Türkiye ekonomisinde cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiye yönelik olarak yapılan çalışmalara yer verilmiş, literatür taraması yapılmıştır.

İkinci aşamada ise; Türkiye ekonomisinde 2006-2019 döneminde cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki yıllara bağlı olarak araştırılmıştır. Türkiye ekonomisinde cari açık ile ilişkili temel makroekonomik göstergelere de yer verilmiştir. Daha sonra Türkiye ekonomisinde cari işlemler açığının sürdürülebilirliği ve Türkiye’de cari açık sorunsalına değinilmiştir. Sürdürülebilir bir cari açık ve ekonomik büyümenin mevcut olup olmadığı konusu tartışılmıştır.

Üçüncü aşamada, Türkiye ekonomisinde cari açığa neden olan faktörler araştırılmış, cari işlemler dengesi sorununa yönelik çözüm önerilerinde bulunulmuştur. Bu bağlamda uygulanması gereken ekonomi politikaları ile alınması zorunlu tedbirlere yer verilmiş, Türkiye ekonomisinde büyüme artarken cari açığın da artmasının altında yatan ana faktörler incelenmiştir.

1. Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Üzerine Literatür Taraması

Literatürde cari işlemler açığı ve ekonomik büyüme üzerinde incelenen çok sayıda çalışma mevcut olup çalışmaların büyük bir kısmı bu ilişkinin nedenselliği üzerine odaklanmaktadır.

1.1. Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Literatür Taraması

Kasman ve diğerleri (2005), Türkiye için 1984:1-2004:3 dönemini veri alarak, cari işlemler dengesi, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi Hata Düzeltme Modelini (ECM) ve Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Sınır Testini (ARDL) kullanarak incelemiştir. Sonuçta, cari işlemler dengesi, reel döviz kuru ve büyüme oranı arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir. Her ne kadar katsayılar, reel döviz kurunun ve ekonomik büyümenin cari işlemler açığı üzerinde etkili olduğunu belirtse de, reel döviz kurunun cari işlemler açığı üzerindeki etkisinin daha fazla olduğu sonucuna varılmıştır.

Tarı ve Kumcu (2005), 1983-2003 döneminde Türkiye için büyüme ile makroekonomik istikrarsızlık göstergeleri olan; kısa vadeli sermaye hareketleri, cari açıklar, kamu açıkları, reel faiz ve enflasyon oranı arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuç olarak büyüme ile cari açık arasında istikrarsızlığın olduğu tespit edilmiş, cari açık ile büyüme oranı arasında negatif bir ilişkinin var olduğu belirtilmiştir.

Erbaykal (2007), Türkiye’nin 1987:01–2006:03 dönemi için Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (GSYİH), reel efektif döviz kuru ve cari işlemler dengesini Toda ve Yamamoto nedensellik analizini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ve döviz kurunun cari açığı tetiklemekte olduğu ancak cari açık ile ekonomik büyüme arasında nedensellik ilişkisinin olmadığı tespit edilmiştir.

Tunalı (2007), çalışmasında Türkiye’de 1980-2006 dönemi için cari işlemler açığına yol açan faktörleri araştırmış olup, Türkiye ekonomisinde uzun dönemde cari işlemler açığına neden olan faktörlerin ekonomik büyüme, Türk lirasının değerlenmesi ve sermaye girişleri olduğunu belirtmiştir.

Peker ve Hotunluoğlu (2009), Türkiye’de 1992:01-2007:12 dönemi için yaptıkları çalışmada VAR yöntemini kullanarak, cari işlemler açığının nedenlerini araştırmışlardır. Araştırma sonucuna göre, Türkiye’de cari açığın temel belirleyicileri reel döviz kuru ve reel faiz oranıdır. Ulusal gelirin cari açık üzerinde yarattığı etkinin düşük olduğu görülmektedir.

Telatar ve Terzi (2009), Türkiye’de 1991:4-2005:4 dönemini kapsayan çalışmalarında, ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik ve VAR analizini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda büyüme oranından cari işlemler dengesine doğru tek yönlü ve negatif nedensellik olduğunu tespit etmişlerdir.

Kostakoğlu ve Dibo (2011), Türkiye’de 1991:Q1-2010:Q2 dönemi için cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik Testi ve VAR yöntemini kullanarak araştırmışlardır. Cari açık ve büyüme arasında negatif ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Sekmen ve Çalışır (2011), Türkiye ekonomisinde 1998–2009 dönemi için cari işlemler dengesi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ARDL ve Sınır Testi kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda kısa dönemde ekonomik büyüme ile cari işlem açığı arasında pozitif yönlü bir ilişki bulunmuş, uzun dönemde ise ilişkinin olmadığı belirlenmiştir.

Yanar ve Kerimoğlu (2011), Türkiye’de 1975-2009 dönemi için enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisini Johansen Eşbütünleşme Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modelinden yararlanarak araştırmışlardır. Çalışma sonucunda ekonomik büyüme ile cari açık arasında uzun dönemli, çift yönlü ve zayıf bir ilişkinin mevcut olduğu ortaya çıkmıştır.

Yılmaz ve Akıncı (2011), Türkiye ekonomisi için 1980–2010 dönemine ait ekonomik büyüme ve cari işlem dengesi ilişkisini ADF Birim Kök, Johansen Eş bütünleşme ve Granger Nedensellik Testlerini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru tek yönlü bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir.

Çiftçi (2013), Türkiye için 2001:1-2012:3 dönemine ait üç aylık veriler kullanarak, cari işlemler açığı, reel döviz kuru ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Eş bütünleşme ve Granger Nedensellik Testleriyle analiz etmiştir. Sonuç olarak cari açık, GSYİH ve reel döviz kuru arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğu, GSYİH’den cari açığa doğru ise herhangi bir ilişkinin olmadığı belirtilmiştir.

Uysal ve diğerleri (2015), çalışmalarında Türkiye’de 1980-2012 dönemi için VAR, Johansen Eş bütünleşme, Etki-Tepki Analizi ve Varyans Ayrıştırmasından yararlanmışlardır. Büyüme, enerji tüketimi ve cari açık arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Araştırma sonucunda, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin söz konusu olduğunu belirtmişlerdir.

Yurdakul ve Uçar (2015), Türkiye için 1999: 01-2014: 02 dönemine ait Granger Nedensellik ve VAR analizini kullanarak cari açık ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Çalışma sonucunda göre cari açık ve ekonomik büyüme arasında ilişki söz konusu değildir.

Arvas ve Torusdağ (2016), Türkiye’de 1987-2015 dönemi için ithalat ve ihracatın büyüme üzerindeki etkisini yıllık veriler kullanarak EKK yöntemiyle ele almışlardır. Çalışmada büyüme ve

ithalat arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğu yani, ekonomik büyümenin ithalata bağlı olarak arttığı, ihracatın ise büyümeye katkısının olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Erdoğan ve Acet (2016), Türkiye’de 2003:Q1-2015:Q4 dönemi cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi nedensellik ve VAR analizini kullanarak araştırmışlardır. Sonuç olarak, cari işlemler dengesi ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin mevcut olduğunu tespit etmişlerdir.

Göçer ve Gerede (2016), Türkiye’de 2000:Q1-2014:Q4 dönemi için cari açık, ekonomik büyüme, enflasyon ve işsizlik arasındaki ilişkiyi simetrik ve asimetrik nedensellik testlerini kullanarak incelemiştir. Araştırma sonucunda pozitif büyüme şoklarından pozitif cari açık şoklarına doğru tek yönlü ilişkinin var olduğu tespit edilmiştir.

Kaygısız ve diğerleri (2016), Türkiye’de 1980-2014 dönemi için cari denge, tasarruflar, yatırımlar ve büyüme arasındaki ilişkiyi yıllık veriler kullanarak araştırmışlardır. Araştırmada, Phillips Peron Birim Kök, Granger Nedensellik Testi ve Toda-Yamamoto analizi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda büyüme, tasarruf ve yatırımlardan cari dengeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir.

Şit ve Alancıoğlu (2016), Türkiye için 1980–2014 dönemine ait GSYİH ve cari işlemler dengesini VAR analizini kullanarak incelemiştir. Sonuç olarak, cari işlemler dengesi ve GSYİH arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin olduğu saptanmıştır. Ayrıca cari açığın ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği ve ekonomik büyümenin de cari açığa artışa neden olduğu sonucuna varılmıştır.

Yüksel (2016), Türkiye’de 1994-2014 dönemi için cari açığa etki eden 15 değişkeni üç aylık verilerle MARS yöntemini kullanarak araştırmıştır. Çalışma sonucunda bir önceki döneme ait cari işlemler açığı, büyüme oranındaki artış ve faiz oranlarındaki düşüşün Türkiye’deki cari açığın belirleyicileri olduğu saptanmıştır.

Duman (2017), Türkiye’de 2003-2017 dönemi için ekonomik büyüme ve cari denge (Cari Denge/GSYİH) ilişkisini VAR, Granger Nedensellik, Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırması kullanarak analiz etmiştir. Sonuç olarak, ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasında tek taraflı bir nedensellik ilişkisi görülmüştür. Ekonomik büyümedeki bir birimlik şok cari açığı yükseltirken, cari dengedeki bir birimlik şok ekonomik büyümeyi etkilememektedir. Yani ekonomik büyüme, cari dengede bozulmalara neden olmaktadır.

Ersungur ve diğerleri (2017), Türkiye’de 1998-2014 dönemi için cari denge, GSYİH ve döviz kuru arasındaki ilişkiyi çeyrek dönem verileriyle incelemişlerdir. Çalışmada ADF ve PP Birim Kök, Johansen Eş-Bütünleşme ve VECM (Vektör Hata Düzeltme Modeli) testleri kullanılmıştır. Çalışma sonucunda seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmiş, cari denge ve GSYİH arasında çift yönlü bir nedensellik olduğu belirlenmiştir.

İslatince (2017), Türkiye’deki ekonomik büyüme, cari açık ve döviz kurları ile bireysel krediler arasındaki ilişkiyi 2003:Q4-2016:Q4 dönemi için üçer aylık veriler kullanarak incelemiştir. Çalışmada ARDL testinden yararlanılmıştır. Araştırma sonucunda kısa ve uzun dönemde değişkenlerin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Uzun dönem toplam kredi hacminin %1 artması, büyüme oranını %0,09 oranında artırırken, cari açık artışları büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Uçak (2017), çalışmasında Türkiye’de 1980-2015 dönemini ele almış, yıllık verilerle ekonomik büyüme ve cari denge (cari denge/GSYİH) ilişkisini VAR, Granger Nedensellik Testi, Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırması analizini kullanarak incelemiştir. Çalışma sonucunda, reel GSYİH’den cari dengeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisine ulaşılmıştır.

Efeoğlu ve Pehlivan (2018), Türkiye’de 1987-2016 dönemi için enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişki Johansen Eşbütünleşme, Etki-Tepki Analizi, Granger ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testlerini kullanarak araştırmışlardır. Sonuç olarak, GSYİH’den cari açığa doğru tek yönlü nedenselliğin, cari açıktan GSYİH’ya doğru ise bir nedenselliğin olduğu belirlenmiştir.

Tablo 1: Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Literatür Taraması Özeti

Yazar	Ülke	Dönem	Yöntem	Sonuçlar
Kasman ve diğerleri (2005)	Türkiye	1984:1-2004:3	Sınır Testi, ARDL, ECM	Büyüme ile cari açık arasında uzun dönemli ilişki vardır.
Tarı ve Kumcu (2005)	Türkiye	1983-2003	Korelasyon Testi	Büyüme ve cari açık arasında negatif ilişki söz konusudur.

Erbaykal (2007)	Türkiye	1987:01- 2006:03	Toda ve Yamamoto Nedensellik Testleri	Ekonomik büyüme cari açığının nedeni olmaktadır. Cari açıktan ekonomik büyümeye doğru nedensellik ilişkisi yoktur.
Tunalı (2007)	Türkiye	1980-2006	Klasik Doğrusal Çoklu Regresyon Modeli, VAR Modeli	Cari işlemler açığının nedeni ekonomik büyümedir.
Peker ve Hotunluoğlu (2009)	Türkiye	1992: 01- 2007-12	VAR Modeli	Ekonomik büyümedeki artış cari işlemler açığını artırmaktadır.
Telatar ve Terzi (2009)	Türkiye	1991:4- 2005:4	Granger Nedensellik Testi, VAR Modeli	Ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru tek yönlü ve negatif bir nedensellik ilişkisi söz konusudur.
Kostakoğlu ve Dibo (2011)	Türkiye	1991:Q1- 2010:Q2	Granger Nedensellik Testi, VAR Modeli	Cari açık ve ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişki vardır.
Sekmen ve Çalışır (2011)	Türkiye	1998-2009	ARDL, Sınır Testi	Kısa dönemde ekonomik büyüme ile cari işlem açığı arasında pozitif ilişki vardır. Uzun dönemde ise ilişki yoktur.

Yanar ve Kerimoğlu (2011)	Türkiye	1975-2009	Johansen Eş bütünleşme Testi, VECM	Ekonomik büyüme ile cari açık arasında nedensellik ilişkisi çift yönlü ve zayıftır.
Yılmaz ve Akıncı (2011)	Türkiye	1980-2010	ADF Birim Kök Testi, Johansen Eş bütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyümeden cari işlemler dengesine doğru tek yönlü ilişki vardır.
Çiftçi (2013)	Türkiye	2001:1-2012:3	VAR Modeli, Johansen Eş bütünleşme Testi, Granger Nedensellik Testi	Ekonomik büyüme ve cari açık arasında uzun dönemli ilişki mevcutken, ekonomik büyümeden cari açığa doğru ilişki söz konusu değildir.
Uysal ve diğerleri (2015)	Türkiye	1980-2012	VAR, Johansen Eş Bütünleşme Testi, Etki-Tepki ve Varyans Ayırıştırması	Cari açık ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemde ilişki söz konusudur.
Yurdakul ve Uçar (2015)	Türkiye	1999: 01-2014:02	Granger Nedensellik Testi, VAR Modeli	Cari işlemler açığı ve ekonomik büyüme arasında ilişki yoktur.
Arvas ve Tosunoğlu (2016)	Türkiye	1987-2015	EKK Yöntemi	Büyüme ve ithalat arasında pozitif yönlü ilişki vardır. İhracatın

				büyümeye katkısı yoktur.
Erdoğan ve Acet (2016)	Türkiye	2003: Q1-2015: Q4	Nedensellik Testi, VAR Modeli	Ekonomik büyüme ile cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisi vardır.
Göçer ve Gere (2016)	Türkiye	2000: Q1-2014: Q4	Simetrik ve Asimetrik Nedensellik	Pozitif büyüme şoklarından pozitif cari açık şoklarına doğru tek yönlü ilişki vardır.
Kaygısız ve diğerleri (2016)	Türkiye	1980-2014	Phillips Peron Birim Kök Testi, Toda-Yamamoto ve Granger Nedensellik Testleri	Büyüme ve cari denge arasında tek yönlü nedensellik ilişkisi vardır.
Şit ve Alancıoğlu (2016)	Türkiye	1980-2014	VAR Modeli, Granger Nedensellik ve Etki-Tepki Testleri	Cari açık ve ekonomik büyüme arasında negatif yönlü ilişki vardır.
Yüksel (2016)	Türkiye	1994-2014	MARS Yöntemi	Ekonomik büyüme cari açığın belirleyicilerindedir.
Duman (2017)	Türkiye	2003-2017	VAR, Granger Nedensellik ve Etki Tepki Testleri, Varyans	Ekonomik büyüme ile cari işlemler dengesi arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi vardır.

			Ayrıştırması	
Ersungur ve diğerleri (2017)	Türkiye	1998-2014	Johansen Eşbütünleşme, ADF Birim Kök, PP Birim Kök Testleri VECM	Cari denge ve ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik vardır.
İslatince (2017)	Türkiye	2003: Q4-2016: Q4	ARDL	Kısa ve uzun dönemde cari açık ve ekonomik büyüme anlamlıdır.
Uçak (2017)	Türkiye	1980-2015	VAR, Granger Nedensellik, Etki Tepki, Varyans Ayrıştırması Testleri	Ekonomik büyümeden cari dengeye doğru tek taraflı nedensellik ilişkisi vardır.
Efeoğlu ve Pehlivan (2018)	Türkiye	1987-2016	Johansen Eşbütünleşme Testi, Etki Tepki Analizi, Granger ve Toda-Yamamoto Nedensellik Testleri	Ekonomik büyümeden cari açığa doğru tek yönlü nedensellik vardır.

2. 2006-2019 Dönemi Türkiye’de Cari İşlemler Açığı ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki

2001 krizinin ardından uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Türkiye ekonomisinin söz konusu ekonomik problemler karşısında güçlü durabilmesi amacıyla geliştirilmiş ve başarılı olmuştur. Buna rağmen program Türkiye’nin küresel finansal krize karşı dayanıklılığını arttırmada yetersiz olmuştur. Program sonrasında büyüme, enflasyon ve faiz oranlarında iyileşme sağlamış

olsa da cari açık ve istihdam açısından belirgin bir kötüleşme gözlenmiştir (Koç ve Bakırtaş, 2016: 256).

Ülkemizde ekonomik büyümenin iyileşme sağladığı yıllarda cari açığın artış gösterdiği, ekonomik büyümenin düştüğü yıllarda ya da kriz yıllarında ise cari açıkta bir küçülmenin olduğu görülmektedir. Ekonomik büyüme oranının arttığı dönemlerde ithalat rakamlarının da artmış olması büyümenin ithalata dayalı olduğunu göstermekte ve cari açık artmaktadır (Erdoğan ve Acet, 2016: 540-541). Bu durumda Türkiye'nin cari açık sorunu, ekonomik büyüme sorunu olurken; cari açığın finansman sorunu da ekonomik büyümenin finansmanı sorunu olduğu anlamına gelmektedir (Keskin, 2017: 91). Cari açık sorunu, 2001 krizinden sonra meydana gelen yeni bir ekonomik kriz olan 2008 küresel ekonomik kriz ile birlikte azalma göstermiştir. Bu sonuç dış açık probleminin büyüme ve üretim ile doğrudan ilişkili olduğunu düşündürmektedir. Diğer taraftan Türkiye ekonomisinin gelecekte aynı problemle karşılaşabileceğini göstermektedir (Yaşar, 2013: 87).

Küresel krizin etkisi ülkeden ülkeye hızla yayılma göstermiştir. 2008 küresel ekonomik krizin etkileri ilk olarak finansal piyasalardaki fiyatlar üzerinde hissedilmiştir. Daha sonra ise ülkeden ülkeye yayılan ekonomik durgunluk halini almıştır. Krizin etkisiyle finansal kriz nedeniyle, fon akımları daralarak uluslararası ticaretin ve ülke içi talebin küçülmesine neden olmuştur. Merkez ülkelerden yayılan dalgaların, gelişmekte olan ülkelere yayılması ise zamanla olmuştur (TEPAV, 2008: 1).

Küresel ekonomik krizin Türkiye ekonomisi üzerindeki etkisi ilk olarak finansal piyasalarda görülmüştür. Kriz daha sonra reel ekonomi üzerinde kendini göstermiştir. Küresel finansal krizin Türkiye ekonomisi üzerinde yarattığı etkiler, çoğu gelişmekte olan ülkede yarattığı etkiler gibi oldukça olumsuz sonuçların doğmasına neden olmuştur. Özellikle 2008 ve 2009'un son dönemlerinde ortaya çıkan finansal krizle birlikte üretim ve milli gelir sürekli olarak azalırken, işsizlik oranı artarak yüksek düzeylere çıkmıştır (Kutlu ve Demirci, 2011: 130).

2008 ve sonrasında Amerika, Japonya ve İngiltere merkez bankaları, ekonomide yaşanan durgunluğu azaltabilmek için parasal genişleme yoluna gitmişlerdir. Faiz oranlarının düşük düzeylerde seyretmesi, birçok ülkenin finansman alanında açılmasına katkı sağlamıştır. Türkiye'de özel kesim, 2010 ve 2011 döneminde borçlanarak finansman imkânlarından faydalanmış ve finansal girişlerin hız kazanmasına sebep olmuştur (Bahçekapılı, 2015: 118).

Tablo 2: Cari Açık, Ekonomik Büyüme, Enflasyon Oranı, İşsizlik Oranı, Kamu Borç Stoku ve Özel Borç Stoku Arasındaki İlişki (2006-2019)

Yıl	Cari Açık (Milyon Dolar)	Ekonomik Büyüme (%)	Enflasyon Oranı (%)	İşsizlik Oranı (%)	Kamu Borç Stoku (Milyon Dolar)	Özel Borç Stoku (Milyon Dolar)
2006	-31.168	6,9	9,7	9,9	87.265	120.738
2007	-37.779	4,7	8,4	9,2	89.326	160.599
2008	-39.425	0,7	10,1	10,0	92.400	188.432
2009	-11.358	-4,8	6,5	13,1	96.676	172.077
2010	-44.616	9,2	6,4	11,1	100.674	191.019
2011	-74.402	8,8	10,5	9,1	105.164	200.136
2012	-47.963	2,1	6,2	8,4	113.395	228.537
2013	-63.642	4,2	7,4	9,0	124.170	268.219
2014	-43.644	3,0	8,2	10,0	123.751	281.268

2015	-32.109	4,0	7,7	10,3	117.966	281.493
2016	-33.137	4,5	7,8	9,4	124.093	284.103
2017	-46.592	7,3	11,92	10,9	136.847	316.514
2018	-28.261	2,6	20,30	11,0	139.925	298.048
2019	1.674	6,4	11,84	13,7	154.846	273.736

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine ve Maliye Bakanlığı.

Tablo 2’de 2006-2019 dönemi için Türkiye ekonomisinde yaşanan cari açık, ekonomik büyüme, enflasyon oranı, işsizlik oranı, kamu borç stoku ve özel borç stoku gibi makroekonomik göstergelerde meydana gelen değişimler gösterilmektedir. 2001 yılında yaşanan krizin etkisiyle Türkiye ekonomisinde daralma görülmüştür. Enflasyon oranındaki artışlar gibi birçok makroekonomik göstergeler de kritik sınırlar aşmıştır. Ekonomide yaşanan bu olumsuzlukları önleyebilmek için Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı faaliyete geçirilmiştir. Bu programın etkisiyle 2001 krizi sonrasında makroekonomik göstergelerde olumlu değişiklikler görülmüştür. Kriz sonrasında 2002 yılından itibaren ekonomik büyüme oranı yüksek seviyelerde devam etmiştir. Ancak büyüme oranında yaşanan bu yükseliş dünya çapında tüm ülkeleri etkileyen 2008 küresel ekonomik krizi sebebiyle sona ermiştir.

Cari işlemler açığı ile büyüme arasındaki ilişkinin temel kaynağı, milli gelir düzeyinde oluşan yükselmelerin iç talepte meydana getirdiği artışlardır. Bu sebepten dolayı iç talepte oluşan artışlar, ithalatı artırmakta, buna bağlı olarak dış ticaret dengesinde yaşanan problemlerde cari açığın yaşanmasına neden olmaktadır. Cari açığın büyümesi ve sürdürülebilir bir cari açığın oluşması için Türkiye’de tasarrufların artırılması, üretime ve ihracata bağlı bir ekonomik modelin var olması gerekmektedir (Şit ve Alancioğlu, 2016: 20).

Bir ülkenin kazandığı döviz gelirleriyle harcadığı döviz giderleri arasındaki fark olan cari işlemler açığı 2001 krizinde 3.390 milyon dolar olarak gerçekleşirken, bu oran yıllara bağlı olarak giderek artmış ve 2017 yılında 46.592 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir. Cari açığın çok arttığı

2010 sonrası dönemde bir yandan dış konjonktürün küçülmesi bir yandan da Türkiye'nin cari açığı düşürmeye yönelik politikalar uygulaması cari açığı azaltıcı yönde etkide bulunmuştur (Duman, 2017: 14).

Türkiye ekonomisinin başlıca sorunu sermaye de yaşanan yetersizliklerdir. Buna göre dışa bağımlılık oranı yüksek olmakta ve dış borçlanma oranı devamlı olarak artış göstermektedir. Dış borçlanma cari işlemler açıklarının finansmanında önemli etken olmakta, cari açıkların sürekliliği uluslararası yatırımcılar üzerinde negatif etkilerin oluşmasına neden olmaktadır. Dış finansman şartları içinde bir değişiklik yoluna gidilmesi cari açığın finansmanını olumsuz yönde etkileyerek krizlerin yaşanmasına neden olmaktadır. Burada üzerinde durulması gereken bir diğer nokta Türkiye ekonomisinde cari açık miktarının yüksek olmasından çok sıcak paraya bağlı olan yapısıdır. Bu yapı nedeniyle, Türkiye'nin büyüme sürecinde dış borçlar içinde yüksek cari işlemler açıklarının sürdürülebilmesi olanaksızdır (Şahin, 2011: 54).

Büyüme oranı, ekonomide belirli bir dönemde üretilen mal ve hizmetlerin miktar artışını göstermekte ve milli gelirdeki artış oranıyla reel veya nominal olarak ölçülmektedir (Kaygısız ve diğerleri, 2016: 281). Türkiye'de 2006 yılında hedeflenen büyüme hızı %5 iken büyüme oranı %6,9 seviyesine yükselmiştir. 2007 yılında büyüme oranındaki hedef %5 iken hedeflenenin aksine büyüme oranı %4,7 düzeyine gerilemiştir. Türkiye ekonomisi 2008 yılında yaşanan küresel krizin etkisiyle en düşük büyüme seviyesini yaşayarak %0,7 düzeyinde büyüme gerçekleştirmiştir.

Türkiye'de 2006–2018 döneminde cari işlemler hesabı sürekli açık vermiş ve büyüme oranı 2008 küresel ekonomik kriz ve kriz sonrası yıllarda negatif seviyelerde olmuştur. 2006–2016 döneminde büyüme oranı 2010 yılında en yüksek seviyeye ulaşmış ve %9,2 olmuştur. Bunun temel nedeni, büyüme oranında yaşanan bu artışların tüketim harcamalarını arttırması ve tasarrufları azaltmasıdır. Bu durum cari işlemler dengesinde bozulmalara yol açmıştır. Özellikle 2006-2017 döneminde büyüme oranı ile cari işlemler açığı arasındaki pozitif ilişki artarak sürmüştü ve cari işlemler açıkları ciddi düzeylere ulaşmıştır (Yediparmak, 2014: 97).

Dalgalı bir seyir izleyen büyüme oranı, yüksek cari açıklara rağmen düşük oranlarda kalmıştır. 2011'de cari açığın 74.402 milyon dolara ulaşması üretim, gelir ve büyüme oranı üzerinde önemli bir etki yaratmış, ekonomik büyüme %8,8 olarak gerçekleşmiştir. 2011 yılından sonra 2012'de %2,1, 2013'de %4,1 ve 2014'de %2,9, 2015'de %4 ve 2016'da %4,5 seviyelerine kadar gerilemiştir. 2017 yılında büyüme %7,3 seviyesine yükselmiş, 2018 yılında dünya genelinde hâkim olan ekonomik durgunluğa bağlı olarak büyüme %2,6 seviyesine kadar gerilemiştir. Bu durumun başlıca nedeni olarak, tasarrufların istenilen seviyede olmaması, yatırımların dış kaynak

yardımla giderilmeye çalışılması ve dışa bağımlı ekonomik yapı gösterilmektedir. Büyüme oranlarında oluşan bu düşüş sonuç olarak üretim yetersizliğine bağlı işsizliğin de meydana gelmesine neden olmakta, sürdürülebilir büyüme gerçekleşmemektedir.

Enflasyon oranı, Türkiye’de oldukça uzun bir süreç içerisinde kayıt dışılığın en önemli sebeplerinden biri olmuştur. Aynı zamanda ekonomik istikrarı bozmuş ve uzun bir dönem %50 seviyelerinde seyretmiştir. Daha sonra 2002 yılından itibaren alınan tedbirler sonucunda önemli ölçüde düşürülmüştür (Acar, 2013: 19).

İstikrarlı bir şekilde büyümeyi hedef alan Türkiye ekonomisi 2006 yılında enflasyon oranını %5 olarak belirlemiştir. Ancak beklenen hedefin aksine 2006 yılında enflasyon oranı %9,7 seviyelerine yükselmiştir. Bu durumun sebebi olarak petrol ithalatındaki yaşanan pahalılık ve devletin merkez bankası ile uyum içinde olması gerektiği açıkça gösterilmiştir (Tokgöz, 2009: 332). 2007 yılında enflasyon hedefi %4 iken hedeflenenin aksine enflasyon oranı iki katını da aşarak %8,4 seviyesine yükselmiştir. 2007 yılında %8,4 olarak gerçekleşen enflasyon oranı 2008 yılında yine yükselme göstermiş ve 2003 yılında olduğu gibi yeniden çift haneli rakamlara ulaşarak %10,1 düzeyine çıkmıştır.

Ekonomide büyüme düzeyinde gerileme yaşanırken, enflasyon oranının hızlanma göstermesi özellikle gıda malları, enerji ve bazı hizmetlerin fiyatlarında artışlar ortaya çıkarmıştır. Ayrıca bu artışların nedeni olarak TL’de yaşanan değer kayıplarının olduğu görülmüştür (Tokgöz, 2009: 352). Enflasyon 2008 yılı sonrasında 2011 yılı hariç %10 seviyesinin altında seyretmiştir. 2017 yılında tekrar yükselme eğilimine girerek %11,92 seviyesine ulaşmıştır. 2018 yılında enflasyon oranı %20,30’a yükselerek rekor düzeye ulaşmıştır. 2019 yılında enflasyon %11,84 olmuştur. Ekonomik istikrarın sağlanması açısından enflasyonun sahip olduğu önem oldukça önemli bir hal almıştır (Acar, 2013: 19).

İşsizlik olgusu, tüm dünya ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de önemli sorunlardan biridir. Büyüme ve enflasyon oranında sağlanan iyileşme işsizlik oranında sağlanamamıştır. İşsizlik oranı 2006 yılında %9,9 ve 2007’de %9,2 olarak gerçekleşmiştir. 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik kriz ile birlikte işsizlik oranı yüksek seviyelere çıkmıştır. İşsizlik oranı 2008 yılında %10 seviyelere ulaşmıştır. Krizin işsizlik oranı üzerinde yarattığı etkiler devam ederek 2009’da %13,1, 2010’da %11,1 seviyelerine kadar yükselmiştir. İşsizlik oranı üzerinde yaşanan bu durumun önüne geçebilmek için ülkemizde işsizliği düşürmeye yönelik politikalar devreye girmiştir. Uygulanan politikalar kapsamında işsizlik oranı tek haneli rakamlara düşürülerek 2011’de %9,1, 2012’de %8,4, 2013’te %9 seviyelerinde gerçekleşmiştir. Ancak ekonomide mevcut

dalgalanmalar sonucunda işsizlik oranı %10 seviyelerinde seyretmeye devam etmiştir. 2014'te %10,0, 2015'te %10,3 düzeyinde olan işsizlik oranı 2016'da %10 dolaylarının altına düşerek %9,4 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2019 yılında işsizlik %13,7 seviyesine ulaşmış olup, işsizlik düzeyinin bu oranın oldukça üstünde olduğu bilinmektedir. Tablodan da açıkça görüldüğü gibi Türkiye'de işsizlik oranı dalgalı bir seyir izlemeye devam etmekte ve ekonominin temel sorunlarından biri olmaya devam etmektedir.

Türkiye'de kamu ve özel borç stokları uzun yıllardır ekonomiyi meşgul eden makroekonomik sorunlardan biridir. Türkiye'de kamu ve özel borç stokları 2006-2016 dönemi itibariyle incelendiğinde sürekli artarak devam etmektedir. 2006 yılında kamu borç stoku 87.265 milyon dolar ve özel borç stoku 120.738 milyon dolar olarak hesaplanmıştır. Bir sonraki yıl bu değerler sırasıyla 89.326 milyon dolar ve 160.599 milyon dolar artış göstermiştir. Ancak 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ülke ekonomilerini etkilemesiyle birlikte Türkiye'de krizin yıpratıcı etkileri borç stokları üzerinde de görülmüştür. Krizin etkisiyle kamu borç stoku hızla yükselerek 92.400 milyon dolara ve özel borç stoku da 188.432 milyon dolar seviyesine yükselmiştir. 2008 ekonomik krizinin ardından 2016 yılına kadar geçen süreç içerisinde Türkiye ekonomisinde kamu ve özel borç stoklarını incelediğimizde borçlanmanın her yıl artarak devam ettiği görülmektedir.

2006 yılı itibariyle özel sektörün dış borçlanmaya yönelmesiyle birlikte kamu sektörünün borçlanma düzeyi daha az artarak devam etmiştir. 2016 yılına kadar incelendiğinde dış borç stoku içinde kamunun payının daha az ve özel sektörün payının daha fazla olduğu görülmüştür. Türkiye'de kamu ve özel borç stoklarının makul bir seviyede tutulabilmesi, istikrarlı bir düzeye getirilebilmesi veya borçlanmanın en aza indirilebilmesi için cari açıkları borçlar ile kapatma yoluna gidilmemesi ve doğru politikaların yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Aksi takdirde ülkede yeni krizlerin yaşanmasının önüne geçilemeyecektir.

3. Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye'de Cari Açık

Cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği; cari işlemler açıklarının nedeni, sonuçları ve finansman şekli gibi bir kaç etkenin altında ifade edilmektedir. Bu açıdan cari işlemler açıklarının sürdürülebilirliği tek bir model ya da tek bir ölçüt çerçevesinde değerlendirilmemelidir (Tunalı, 2008: 170). Cari açığın sürdürülebilirliği konusu üzerine önemli kriterler geliştirilmiştir. Buna göre cari işlemler açığının sürdürülebilirlik kriterleri, Cari Açık/GSYİH, Yatırım/Tasarruf Oranı, sermaye hareketlerinin yapısı, Dış Borç/GSYİH, İhracat/GSYİH, reel döviz kurunun değerlendirilmesi, politik istikrarsızlıklar ve belirsizlikler ve ekonomik büyüme olarak sıralanmaktadır.

Cari Açık/GSYIH oranı kısa vadeli sermaye hareketlerindeki değişkenliğin yansımalarını taşımakta ve krizlerin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dornbusch ve Fischer (1990)'a göre bu oran %4'ü bulursa, kriz riski yüksek olmaktadır. Ancak farklı görüşlere göre %4 gibi eşik oranlara bakmak cari açığın sürdürülebilir olması konusunda yeterli ölçüt olarak kabul edilmemektedir (Öztürk, 2013: 58). Cari işlemler açığı yatırım ve tasarruf oranlarına bakılarak incelendiğinde cari açık veren ülkenin gelirinden fazla harcama yaptığı ve cari fazla veren ülkenin ise harcamalarından fazla gelir elde ettiği gözlenmektedir. Sermayenin reel getirisinin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde cari açıklarla karşılaşmaktadır. Cari fazla veren ülkeler harcamalarından fazla olarak elde ettikleri gelirlerini borç olarak diğer ülkelere verebilmektedir. Eğer verilen bu borç yeterli getiriye sağlayacak yatırım alanları için kullanılmışsa cari açığın sürdürülebilirliği için bir sorun olmamaktadır. Cari açık verip bu açığı borçlanma yoluyla kapatmayı uygun gören ülke, bu borçları yatırım amaçlı kullanır ve sermayenin reel getirisi borçlanmanın maliyetinden yüksek olur ise cari açık sürdürülebilir nitelikte olmaktadır (Avcı, 2015: 24).

Cari açığın sürdürülebilirliği kriterleri arasında yer alan sermaye hareketlerinin yapısı önem taşımaktadır. Doğrudan yabancı sermaye şeklinde olan yatırımlar cari işlemler dengesini olumlu yönde etkilemekte ve ekonomik büyümeye de katkı sağlamaktadır. Ancak sermaye hareketleri kısa vadeli olduğunda ülke dış şoklara açık hale gelmekte ve cari açığın sürdürülebilirliği zorlaşmaktadır. Finansal krizleri uyaran ani sermaye çıkışları ülkede kırılganlık oluşturarak ülkeyi krizlere açık hale getirmektedir. Dolayısıyla doğrudan yabancı yatırımlar daha az riskli olmaktadır (İlhan, 2017: 32).

Ülkelerin dış borç yükümlülüğünün GSYIH'ya oranında bir değişiklik oluşmaması halinde cari işlemler açığının sürdürülebilir biçimde olduğu ifade edilmektedir (Ayla ve Küçükkale, 2017: 1033). Dış borç stokunun GSYIH içerisindeki payı, ulusal ekonominin kredibilitesinin temel göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Dünya Bankası ve IMF'nin kriterlerine göre dış borç stokunun GSYIH'ya oranı %30 ile %50 arasında bir değerde ise o ülke orta düzey borçlu, %50'nin üzerinde bir değer ise aşırı borçlu konumda olmaktadır. Buna göre, 2006-2019 döneminde Türkiye ekonomisinin dış borç stokunun milli gelir içerisindeki payının %35-%56 arasında değerler aldığı görülmektedir. Ancak son yıllarda brüt dış borç stokunun GSYIH içerisindeki payının %50'nin üzerinde bir değer olması ülkemizi aşırı borçlu konumda göstermektedir (Genç ve diğerleri, 2017: 107).

Cari Açık/GSYIH oranının %4-%5'lik eşik değerleri cari açığın sürdürülebilirliği için oldukça önemlidir (Kaya, 2016: 84). Ekonomi literatüründe cari açığın GSYIH'ya olan oranının %5'i aşması en önemli kriz göstergelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Ekonomide cari açığın kontrol altında sürdürülebilir bir seviyeye çekilmesi bir ülkenin ekonomik istikrarı için çok önemli bir unsurdur. Cari açığın kontrol altında ve sürdürülebilir bir düzeye çekilmesi için öncelikle cari açığa neden olan faktörler saptanmalıdır. Cari açığa neden olan en önemli faktörler; ekonomik büyüme, yatırımlar, kamu harcamaları, döviz kuru/reel efektif döviz kuru, ticaret hadleri, ticari açıklık, finansal açıklık, finansal gelişme, finansal derinlik, dış borç stoku, kamu bütçe dengesi, özel tasarruf, net dış transfer ödemeleri, uluslararası borçlanmaların net faiz ödemeleri, yurtiçi faiz ve yurtiçi reel faiz oranı, dünya faiz oranı, petrol fiyatları ve kredi hacminde oluşan genişlemeler olarak belirtilmektedir (Kılıç, 2015: 407-408).

İhracat/GSYIH oranının düşük olması cari açığın sürdürülebilirliği bakımından problem oluşturabilirken, aynı zamanda bir ülkenin dış borcunu düşürmesi ve dış borcunu karşılayabilmesi için döviz kaynağı olarak ticareti yapılan malların üretime uygun olması gerektiğini ifade etmektedir. Borç finansmanı, toplam ihracat gelirlerinin ortalama olarak küçük bir bölümünü karşılayacağı için yüksek ihracat sektörü ülkelerin dış borçlarını daha kolay temin ettikleri ifade edilmektedir. Aynı zamanda, dışa açık bir ekonomide, borçların geri ödenmemesinin yarattığı dış ticaret dengesizlikleri daha fazla maliyetli olmaktadır. Sonuçta, diğer faktörler sabit iken yabancı yatırımcılar bu ülkeyi düşük riskli göreceklelerinden sermaye girişlerinin bir anda tersine dönme ihtimali de düşmektedir. Dış ticaretin mal bileşimi, kırılganlığın ciddi bir göstergesi olup mal fiyatlarının dalgalanması dar ihracat tabanlı ülkeler için dış ticaret hadlerinde daha önemli etkiye neden olmaktadır. Dış ticaret hadlerinin dalgalanması ekonominin cari işlemler açığını sürdürebilme gücünü olumsuz yönde etkileyebilmektedir (Milesi-Ferretti ve Razin, 1996: 11).

Ülkenin reel döviz kuru kesin eşik değerinin ötesinde aşırı değerlendirildiğinde veya geçmiş yılların ortalamasını aştığında, bu durum cari işlemler hesabı ile bağdaştırılmış demektir ve bu şekilde bir cari işlemler hesabının sürdürülemez olduğu öngörülmektedir. Bunu ifade ederken cari işlemler hesabına yansıyan, "iyi" ve "kötü" reel döviz kuru artışını birbirinden ayırmak gerekmektedir. Enflasyon ataleti ile birleşen sabit döviz kuru rejiminden kaynaklanan reel değer kazanımı, dış dengesizliği gidermede yararlı olmamaktadır. Diğer taraftan, doğrudan dış yatırım akışıyla sonuçlanan stabilizasyon politikası ve diğer sermaye akımları, döviz kuru değerlenmelerine yol açabilmektedir (Ağaslan, 2008: 62).

Politik istikrarın olmaması, aynı zamanda ekonomide de bir belirsizlik ortamına yol açmakta ve sermaye akımlarının azalmasına neden olmaktadır. Bu durum cari açığın finansmanını olumsuz yönde etkilemektedir (Yücel, 2010: 40). Cari işlemler dengesi hızlı ekonomik büyümeden ortaya çıkabilmektedir. Bu durumda GSYİH' daki hızlı artış, uzun vadede yatırımları yükselteceğinden cari açıkların sürdürülebilir olduğu düşünülebilmektedir (Polat, 2008: 54). Diğer bir ifadeyle, ekonomik büyüme ve cari açık arasındaki ilişki talep kaynaklı olmaktadır. Ekonomik büyümenin arttığı dönemlerde gelir artışlarının yaşanmasıyla birlikte iç talepte yükselme oluşmaktadır. İç talepteki artış ithalatı yükselterek cari işlemler dengesini açık verme şeklinde etkilemektedir. Ayrıca dış ticarete konu olan malların üretiminin ithalata bağımlı olması da önem teşkil etmektedir. Gelişmekte olan ülkeler içinde, petrol ihraç eden ülkeler hariç olmak üzere, ara mal, yatırım malları ve enerji sektöründe dışa bağımlılık oldukça yüksek düzeydedir. Büyümenin yaşandığı dönemlerde talebi karşılamak için üretim hacminin artırılması ön plana çıkmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere üretim oranının artırılması ithalata dayalı olmakta ve üretilen malların ticari önemi yoksa cari açık artmaktadır (Boya, 2013: 21).

Tablo 3: Kriz Yıllarındaki İhracat, İthalat, Cari Açık, Enflasyon ve Ekonomik Büyüme Oranları

Yıl	İhracat (Milyon Dolar)	İhracat Değişim (%)	İthalat (Milyon Dolar)	İthalat Değişim (%)	Cari Açık (Milyon Dolar)	Enflasyon Oranı (%)	Ekonomik Büyüme Oranı (%)
1993	15,345	4,3	29,428	28,7	-6.433	60,3	8,0
1994	18,105	18,0	22,270	-20,9	2.631	149,6	-5,5
1999	26,587	-1,4	40,671	-11,4	-1.344	62,9	-4,3
2000	27,774	4,5	54,503	34,0	-9.819	39,0	6,8

2001	31,334	12,8	41,399	-24,0	3.390	68,5	-5,7
2007	107,271	25,4	170,062	21,8	-37.779	8,4	4,7
2008	132,027	23,1	201,963	18,8	-39.425	10,1	0,7

Kaynak: TÜİK ve TCMB.

Tablo 3'te Türkiye'nin kriz dönemlerindeki makroekonomik göstergelerine ait veriler yer almaktadır. Tablo incelediğinde Türkiye'de ağırlıklı olarak bütçe açıkları nedeniyle ortaya çıkan 1994 krizinin, ekonomiyi diğer tüm krizler gibi olumsuz yönde etkilediği görülmektedir. 1990'lı yıllarda Türkiye'nin ekonomide yakaladığı istikrar 1993 yılına kadar devam etmiştir. 1993 yılına kadar yüksek büyüme oranları kaydedilmiş ancak krizin etkisiyle birlikte 1994 yılında büyümede gerilemeler yaşanmıştır. 1993 yılında büyüme oranı %8 iken 1994 yılında yaşanan krizin yıpratıcı etkileri ya da ekonomi üzerinde yarattığı durgunluk nedeniyle büyüme oranı küçülerek %5,5 seviyelerine gerilemiştir. Piyasalarda yaşanan dengesizlikler nedeniyle bir önceki yıl %60,3 olan enflasyon oranı krizin etkisiyle iki katına çıkarak 1994 yılında %149,6 oranıyla en yüksek değere ulaşmıştır. 1993 yılında %4,3 ve %28,7 seviyelerinde ihracat ve ithalat değişim oranları görülmüştür. 1994 yılında ihracat %18 oranında büyüme gösterirken, ithalat bir önceki yıla göre %20 azalmıştır. Cari dengenin ise bir önceki yıla göre fazla verdiği görülmektedir.

Türkiye ekonomisinde 2000 yılında krizi tetikleyen temel faktör likidite krizi olmuştur. Türkiye'de 1999 yılında ekonomide yaşanan olumsuzluklar sebebiyle 1999 yılının sonlarına doğru enflasyonu düşürme programı uygulamaya konulmuştur. 1999 yılında %4,3 düzeyine gerileyen büyüme, programın uygulamaya konulmasıyla talebin canlanmasına yol açmış, 2000 yılında %6,8 seviyesine ulaşmıştır. 1999 yılında %62,9 seviyesinde olan enflasyon oranı 2000 yılında %39 düzeyine gerilemiştir. Enflasyonu düşürme programının uygulamaya konulmasıyla iç talepte yaşanan canlanmalar ihracatı da bir önceki yıla göre %4,5 oranında artmıştır. Diğer taraftan ithalat seviyesi de bir önceki yıla göre %34 oranında artırmıştır. İthalattaki artışlar ihracattaki artışlara bağlı olarak artmış bu durum cari açığı yükseltmiştir. 1999 yılında 1.344 milyon dolar seviyesinde olan cari açık 2000 yılında 9.819 milyon dolar olarak gerçekleşerek oldukça yüksek düzeyde bir artış göstermiştir.

2000 yılında yaşanan ekonomik krizden dolayı dış ülkeler tarafından ülkemize karşı güvensizlik oluşmuştur. 2000 yılı sonunda yaşanan likidite krizinin yarattığı olumsuzluklar 2001 yılında da etkilerini sürdürmüştür. 2001 yılında yaşanan siyasi gerginlik sonucunda piyasalarda dalgalanmalar yaşanmaya başlamıştır. 2001 krizi hızla etkisini göstermeye başlayarak gecelik faizler yükselmiş, döviz rezervleri düşmüş ve Türk lirasında değer kayıpları görülmüştür. 21 Şubat günü kur dalgalanmaya bırakılarak enflasyonu düşürme programı son bulmuştur. Dalgalı kur sistemine geçilmesiyle birlikte binlerce insan işsiz kalmış ve birçok iş yerleri kapatılmıştır. Yaşanan bu olumsuzluklar sonucunda ekonomi %5,7 oranında küçülmüş ve enflasyon %68,5'e yükselmiştir. Büyüme oranında yaşanan daralmalar beraberinde cari açıkları getirerek 2001 yılında cari açık düzeyinin 3.390 milyon dolar olarak gerçekleşmesine yol açmıştır. 2001 krizi ihracat üzerinde olumlu etki yaratmıştır. 2000 yılında %4,5 olan ihracat değişim oranı, 2001 yılında %12,8 olarak gerçekleşmiştir. İthalat düzeyi de bir önceki yıla oranla %24 azalma göstermiştir. Kriz ile birlikte işsizlik oranı da artmıştır. 2001 krizinden en çok etkilenen bankalar olmuştur. Bankaların verimliliklerinde ve etkinliklerinde gerilemeler tespit edilmiştir. Yaşanan tüm bu olumsuz durumlar karşısında ülkede kısa süre içerisinde Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı adında bir program uygulamaya konulmuştur. Bu programın yarattığı etkiler kısa sürede olumlu yönde devam etmiş ve ülkede ekonomik istikrar oluşmuştur. Dolar ile faiz düşmüş, borsa da hareketlenmeler yaşanmış, ihracatta artma, ithalatta daralma yaşanırken, cari açıkta ise azalmalar görülmüştür.

2008 yılında Amerika'da meydana gelen küresel ekonomik kriz dünya genelindeki ülke ekonomilerini etkilemiştir. Amerika'da başlayan bu krizin Avrupa birliği ülkelerinde yarattığı etki ağır olmuştur. Bazı ülkelerin ekonomilerinde şoklar ortaya çıkarken bazı ülke ekonomileri iflasa sürüklenmiştir. Avrupa birliği ülkelerinde yaşanan bu olumsuz durumlar Türkiye ile arasındaki ilişkileri de kötü etkilemiştir. Yapılan ticari ilişkiler sekmeye uğramış, bunun bir sonucu olarak 2008 yılında cari açık bir önceki yıla göre artmıştır. Krizin yarattığı etkiler sonucunda ülkelere yapılan ihracatın 2008 yılında bir önceki yıla göre %23,1 düzeyinde azalması ekonomide %0,7 oranında küçülme yaşanmasına neden olmuştur. Ekonomide yaşanan bu daralma ülkede istihdamın azalmasına ve işsizliğin artmasına neden olurken krizin sancısı etkilerin derinleşmesine yol açmıştır. Aynı zamanda büyüme oranında yaşanan gerileme sonucunda fiyatlarda düşmelerin olması enflasyonunda düşmesine neden olmuştur. 2008 küresel ekonomik krizinin yarattığı etkilerden biri de dış ticaret kanalında olmuş, ithalat bir önceki yıla oranla % 18,8 oranında azalarak dış ticarete daralmalar yaşanmıştır.

4. Türkiye Ekonomisinde Cari Açığa Neden Olan Faktörler

Türkiye ekonomisi 2000’li yıllardan bu yana cari açık sorunu ile karşı karşıyadır. Türkiye’de cari açığa neden olan faktörler içerisinde ilk olarak dış ticaret açığı gelmektedir. Türkiye’de geçmiş dönemlerde yerli ürünler ile üretim sağlanmaya çalışılmış olsa da başarılı olunamamıştır. 1980 yılında yurt dışında ticaretin yapılması kararı görüşülmüştür. Fakat alınan bu kararın yasal anlamda bir düzenlemesi olmamasından dolayı dış ticaret açığı meydana gelmiştir. Türkiye’de dış ticaret açığı her geçen yıl artarak devam etme eğilimi göstermiştir. Alınan kararın yasal düzenlemesi olmamasından dolayı ortaya çıkan bu açıklar cari açığa neden olmuştur.

Cari açığa neden olan bir başka önemli faktör de enerjide dışa bağımlılığın yüksek olmasıdır. Türkiye’nin doğal gaz ve petrol ihtiyacının artmış olmasından dolayı enerji alanında dışarıya bağımlılık ön plana çıkmıştır. İthalat kanalıyla enerji gereksinimin önüne geçilmeye çalışılmıştır. Enerji fiyatlarının aşırı yüksek olmasına rağmen ithalata devam edilmesi cari açığı daha da artmıştır.

Dış borç stokundaki artışlar, cari açığa neden olan faktörlerden bir diğeridir. Ülkede iç borçlanmanın yetersiz kalmasından dolayı yeni kaynaklara ihtiyaç vardır. Bu kaynaklar dış borçlanma yoluyla sağlanmaktadır. Her geçen yıl cari açığın artarak devam etmesi beraberinde dış borç stokunun da yükselmesine neden olmaktadır.

Tasarruftaki yetersizlikler de cari açığa neden olan faktörler içerisinde yer almaktadır. Ülke ekonomisinde tasarruf yapma eğilimi ekonomik hedefler arasında yer almakta ancak tasarruf oranındaki yetersizlikler cari açığın ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Buna göre tasarruf ve yatırım dengesinin sağlanamamasından yani yatırımların tasarruflardan yüksek olmasından dolayı tasarruflarda açık oluşmaktadır. Aynı zamanda bir yandan tasarrufların azalması bir yandan yatırımların artmasıyla birlikte tüketim harcamalarında daha ucuz mal ithalatı ön plana çıkmakta ve cari açık artışına neden olmaktadır.

Cari açığa neden olan faktörlerde bütçe açıklarının etkisi önemlidir. Bütçe dengesi, herhangi bir ülkede bütçede oluşan gelir ve giderin birbirine eşit olmasına dayanmaktadır. Bütçe açığı ise giderin gelirden fazla olması sonucu ortaya çıkmaktadır. Buna göre ülkede devlet harcamalarının, elde edilen vergilerin üzerinde olması bütçe açığını yaratmaktadır. Bütçe açığının oluşması faiz oranlarını artırarak yerli paranın değerinin artmasına neden olmaktadır. Bu durum ihracatın azalmasına yani ihracatın daha pahalı olmasına ve ithalatın artarak daha avantajlı hale gelmesine neden olmakta, böylece cari açık oluşmaktadır.

Cari açığı etkileyen bir diğer faktör reel döviz kurudur. Ülkemizde kur, düşük seviyelerde seyretmektedir. Kurun düşük düzeyde olması ülkeye sıcak para girişinden kaynaklanmaktadır. Bu durum sonucu hammadde ihtiyacı yurt dışından alınarak karşılanmak zorunda kalınmaktadır. Hammaddenin ithalat içindeki payı yüksek olmasından dolayı hammadde ihtiyacının fazla olması ve bu ihtiyacın dışarıdan karşılanması cari açığı meydana getirmektedir. Ham madde, teknoloji, doğal gaz ve petrol ihtiyaçları yurt dışından ithal edilerek karşılanmaktadır. Ancak hammaddenin ithalat içindeki payı diğer ihtiyaçlara göre daha fazla olmaktadır. Hammaddenin dışarıdan temin edilmesi cari açığı diğer faktörlere göre daha fazla etkilemektedir. Aynı zamanda Türkiye ekonomisinde kurun düşük seviyelerde olması Türk Lirasının aşırı değerlendirilmesine ve cari açık artışlarına neden olmaktadır. Ülkede Türk lirasının aşırı değerlendirilmesi sonucunda dış ticaret açıkları artmaktadır. Bu durum aynı zamanda yapılacak yatırımlara engel teşkil etmekte, ithalatı tetiklemekte ve krizlerin yaşanmasına zemin hazırlamaktadır.

İşsizlik oranı, Türkiye ekonomisini olumsuz yönde etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. İşsizlik oranındaki artış her geçen gün artarak devam etmekte, birçok vatandaş işlerinden çıkarılmak zorunda bırakılmaktadır. Ekonomi her ne kadar hızlı büyüme konjonktürü içinde olsa da istihdam yaratılamamakta ve işsizlikte hedeflenen rakamlara ulaşamamaktadır. Yani, istihdamsız büyüme gerçekleşmektedir. Yapısal reformlar ve esnek işgücü piyasaları uygulamaları sonucunda %10'ların üzerinde olan işsizlik, reel kazançlarda azalmalar ve kayıt-dışı istihdam olarak ortaya çıkmaktadır (Bağımsız Sosyal Bilimciler, 2006: 20-21).

Türkiye ekonomisinde büyüme artışlarının yüksek olduğu dönemlerde aynı zamanda cari açığında yüksek seviyede olması dikkat çeken konular arasında yer almaktadır. Bir ülkede hızlı büyüme yaşanırken cari açık verilmesi daha çok gelişmekte olan ülkelerde görülen bir durumdur. Türkiye'de büyüme artışlarının yüksek olduğu dönemlerde hammaddenin ve enerji ihtiyacının dışarıdan karşılanması cari açık artışını tetiklemektedir.

Tablo 4: 2006-2019 Yılları Arasında Türkiye’de Cari Açığa Neden Olan Faktörler

Yıllar	Dış Ticaret Açığı (Milyon Dolar)	Enerji İthalatı (Milyon Dolar)	Dış Borç Stoku (Milyon Dolar)	Kamu Tasarruf/ GSYİH Oranı (%)	Özel Tasarruf/ GSYİH Oranı (%)	Toplam Yurtiçi Tasarruf Oranı (%)	Kamu Yatırım / GSYİH Oranı (%)	Özel Yatırım GSYİH Oranı (%)	Sabit Sermaye Yatırımları/ GSYİH Oranı (%)	Bütçe Dengesi (Bin TL)	Reel Döviz Kuru
2006	-54.041	28.859	208.007	4,0	20,0	24,0	3,6	25,1	28,7	-6.537.373	111,2
2007	-62.791	33.883	249.931	2,3	21,0	23,3	3,7	24,4	28,1	-15.403.797	119,1
2008	-69.936	48.281	280.866	1,6	22,3	24,0	3,9	22,9	26,8	-19.028.647	118,4
2009	-38.786	29.905	268.867	-0,8	22,2	21,4	3,9	18,5	22,4	-53.987.078	110,3
2010	-71.661	38.496	291.760	1,5	19,8	21,3	4,1	20,8	4,9	-42.140.068	120,7
2011	-105.935	54.116	305.384	3,4	19,0	22,5	3,8	24,2	28,1	-20.485.329	106,4
2012	-84.083	60.115	342.154	2,6	20,1	22,8	3,8	23,5	27,3	-30.412.349	109,2
2013	-99.859	55.916	392.677	2,9	20,2	23,2	4,3	24,2	28,5	-19.932.921	107,5
2014	-84.567	54.889	405.732	2,7	21,8	24,4	3,9	25,0	28,9	-23.305.763	102,3
2015	-63.395	37.843	400.332	3,6	21,1	24,8	4,1	25,6	29,7	-25.185.380	98,9
2016	-56.089	27.162	409.251	2,7	21,7	24,5	4,1	25,3	29,3	-32.853.910	98,8
2017	-76.807	37.204	456.4	2,0	23,0	25,0	4,2	26,4	30,0	-49.299.964	86,37

2018	-55.123	43.5	443.7	1,2	24,7	25,9	4,1	26,8	30,6	-72.573.023	76,45
2019	-29.513	41.184	436.9	0,7	24,7	25,4	2,7	25,8	28,5	-126.161.691	76,28

Kaynak: TÜİK, TCMB, Hazine ve Maliye Bakanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı.

Türkiye ekonomisinde 2006-2019 döneminde cari açığa yol açan temel faktörlerinin gösterildiği Tablo 4'e bakıldığında öncelikli olarak dış ticaret açığı dikkat çekmektedir. Türkiye'de dış ticaret açığının sürekli olarak arttığı ve 2011 yılında en yüksek değere ulaştığı görülmektedir. Enerji alanında oluşan ihtiyaçların ithal edilerek karşılanmasından dolayı bu kaynakların dış ticaretinden kaynaklanan sürekli açık meydana gelmektedir. Dış ticaret açığının %50'den fazlası enerji kaynaklarının ithalatından meydana gelmekte olup bu durum ekonominin kırılganlık düzeyinin artmasına neden olmaktadır.

Cari açığın oluşmasındaki en önemli unsurlardan biri yüksek oranlı enerji ithalatıdır. Enerji fiyatlarında yaşanan artışlarla birlikte cari açık artmaktadır. Petrol ve doğal gaz gibi enerji kaynaklarındaki ihtiyaçların fazla olması ve bu kaynakların fazla tüketilmesi ithalatın artmasına yol açmaktadır. Petrol fiyatlarında düşüşlerin yaşanması cari açık üzerinde olumlu etkiler meydana getirmektedir. Türkiye'de alternatif enerji kaynakları üzerine gelişmelerin yaşanması da enerji alanında bir nebze olsun dışa bağımlılığın azalmasını sağlamaktadır.

Türkiye'de borçlanmaların yüksek seviyelerde seyretmesi cari açığı tetikleyen bir diğer unsur olmaktadır. Dış borç stoku verileri borçlanmanın sürekli olarak arttığını göstermektedir. Dışarıya olan bağımlılığın derinleşmesi ve ekonomideki gidişatın kötüleşmesi dış borç oranında sürekli artışların yaşanmasına yol açmaktadır.

2006-2019 döneminde tasarruf ve yatırım oranları karşılaştırıldığında, tasarruf oranlarında azalmaların olduğu görülmektedir. Bu durum tasarrufun yatırımların altında seyretmesine ve tasarruf açığının meydana gelmesine neden olmaktadır. Aynı zamanda tasarrufların azalması, ithal mal tüketimini artırmakta ve cari açığı oluşturmaktadır. Cari açığı tetikleyen bir diğer unsur olan bütçe açığı, 2008 yılında yaşanan küresel kriz nedeniyle artış göstermiştir. Krizin etkisi 2009 yılında da devam etmiş ve bütçe açığı -53.987.078 bin TL olarak kaydedilmiştir. Daha sonraki yıllarda krizin etkisinin azalmasıyla birlikte 2010 yılı sonrasında oluşan açığı azaltmak için uygulanan politikalar ile açık az da olsa düşürülmüştür.

Türkiye ekonomisinde 2006-2008 döneminde kur oranları yükselme eğilimine girmiştir. 2008 yılında krizin etkisiyle birlikte kurda düşüşler görülürken, 2009 yılında da bu düşüşler devam etmiştir. TL'nin değerlenmesi sonucunda ihracat ve ithalat düzeylerinde daralmalar görülmüştür. Küresel krizin etkisinin azalmaya başlamasıyla birlikte 2012 yılında kur tekrar yükselişe geçerek, TL' de değer kayıpları oluşmuştur. Böylece ihracatta artışlar ithalatta düşüşler meydana gelmiştir. 2012 yılı sonrası dönemlerde ise kur tekrar düşme eğilimine geçerek ihracatta azalmalar kaydedilmiştir.

5. Türkiye Ekonomisinde Cari İşlemler Dengesi Sorununa Yönelik Çözüm Yolları

Cari işlemler açığı, Türkiye ekonomisinin temel ekonomik sorunlarından biri olmuştur. Yaşanan küresel krizin etkisiyle cari açık artmış, büyüme azalmış ve ekonomiye olan güven azalmıştır. Türkiye ekonomisinde cari açığı sona erdirmek ya da azaltmak amacıyla ilk olarak açığın nereden ve nasıl kaynaklandığı üzerinde yoğunlaşmak gerekmektedir. Konuya ilişkin stratejik planlar yapıldığı sürece açığın verdiği olumsuz sürecin önüne geçilebilecektir. Bu bağlamda ilk olarak yerli üretim teşvik edilerek ihracatın artırılmasına yönelik ekonomi programları uygulanmalı, bu şekilde ihracat artarken ithalatta artırılmalıdır. İhracatın artması sonucunda katma değeri yüksek olan mallar üretilmeli ve devlet AR-GE faaliyetlerini desteklemelidir. Böylece ihracat ve ithalat arasında denge kurularak oluşan açık kapatılmalıdır.

Enerjide dışa bağımlılık oranını azaltmak için mevcut enerji kaynaklarından en etkin şekilde faydalanılmalıdır. Petrol ve doğal gazda hızlı çözüm önerileri üretilerek önemli adımların önü açılmalıdır. Enerji de ithalatın önüne geçildiği takdirde cari açık yerine cari fazla verme durumu söz konusu olacaktır. Aksi düşünüldüğünde enerjideki dışa bağımlılık devam ettiği sürece her yıl bir önceki yıldan daha fazla cari açık verme olasılığı artacak ve ülke ekonomisinde yeni krizlerin meydana gelmesi söz konusu olacaktır. Ülkemizin enerji ihtiyacını karşılayacak ve dışa bağımlılığı düşürecek enerji projeleri üretilmelidir. Enerjide dışa bağımlılık maddi anlamda da tehlike oluşturduğundan hedeflenen projeler hayata geçirilmelidir.

Cari açığı önlemenin en etkin yollarından biri de tasarruflardaki yetersizliklere son vermek ve buna rağmen yine ortaya çıkabilecek olumsuzlukları denetim altına almaktır. Tasarruflarda oluşan yetersizliklerin önüne geçebilmek için alınan önlemler arasında dış borçlanma yoluna gidilmesi ve yabancı sermayeyi ülkemize teşvik ettirmek yer almaktadır. Dış borçlanma yolunun alınan önlemler içerisinde yer almasının sebebi yabancı sermayeyi ülkemize çekememekten kaynaklanmaktadır. Bu durumda tasarruf ve yatırım arasında oluşan fark ortadan kalkmakta tasarruflarda oluşan yetersizlik azalmaktadır. Aynı zamanda cari açığın ortaya çıkması

engellenmektedir. Dış borç stoku azaltılmalıdır. Ülkede mevcut kaynakların yeterli düzeyde kullanılmasına yönelik tedbirler alınmalıdır. Borçlanmadan kaynaklanan faiz oranları düşürülmeli, cari açık azaltılmalıdır (Yeldan, 2004: 8).

Türkiye ekonomisinde cari açığın artmasına neden olan bütçe açıklarını azaltmak için devlet harcamalarının vergilerden fazla olmaması sağlanmalıdır. Bütçe açığının giderilebilmesi ve borçlanmanın da azaltılması üzerine teşvikler yapılarak cari açık düşürülmelidir. Diğer taraftan döviz kurunun cari açığı etkilemesini önlemeye yönelik tedbirler alınmalıdır. Cari açıktaki artışları minimize etmek için dış borçlanmanın azaltılması üzerinde durulmalıdır. Bu durum devam ettiği sürece ülke parası değerini yitirmeye başlayacaktır. Ham maddeye duyulan ihtiyaçları dışarıdan temin etmek yerine ülke içinde üretimin teşvik edilmesi için çalışmalar yürütülmelidir. Bu durumda kaynak ihtiyacı dışarıya bağlı olarak gerçekleşmemiş olacaktır.

Türkiye ekonomisinde cari açığı azaltmak için alınması gerekli olan önlemlerden biri de işsizlik oranının azaltılmasıdır. Türkiye ekonomisinin kırılgan bir yapıda olması ülkenin krizlerle karşı karşıya kalmasına neden olmakta, işsizlik oranlarında ani artışları meydana getirmekte ve cari açığın artması kaçınılmaz olmaktadır. Tüm bunların önüne geçebilmek için devlet uzun vadeli planlamalar yapmalıdır. Kaynak ihtiyaçlarının dışarıdan karşılanması sağlanarak, cari açığın oluşması engellenmelidir. Bu şekilde hem krizler hem de ekonomik göstergelerdeki olumsuzluklar engellenmelidir. Türkiye ekonomisi büyürken cari açık da büyümektedir. Cari açıktaki bu artışı azaltmak için uzun vadeli hedefler konularak büyümenin sürdürülebilirliği sağlanmalıdır. Büyüme için hedeflenen yatırımlar yurt içi tasarruflara dayalı gerçekleştirilmelidir. Bireyler tasarruf yapmaya yöneltilmeli, tasarruflar artırılmalıdır.

Türk Lirasının aşırı değerlenmesi, Türkiye ekonomisinde cari açık artışlarının nedenleri arasında gösterilen bir diğer husustur. Türk Lirasının aşırı değerlenmesinin önüne geçebilmek için uygun politikalar yürütülmeli ve ekonomide düzelmelerin yaşanması için hedefler belirlenmelidir. Yerli üretim ve yatırımlar teşvik edilmeli ithalat engellenmelidir.

Türkiye ekonomisinde cari açık önemle üzerinde durulması gereken bir konudur. Cari açık birçok makroekonomik göstergeler üzerinde olumsuz etkiler yaratmakta, ekonominin kırılganlık düzeyini artırmaktadır. Olumsuz süreçten çıkabilmek cari açık vermek yerine cari fazla vermek, makroekonomik göstergelerdeki olumsuz süreci atlatabilmek ve ekonomide büyüme için emek veren ve üreten sektörlerin önünün açılmasına yönelik destekler verilmelidir. Yurtiçi yatırımların yapılmasına yönelik teşvik politikaları yürütülerek yurt içi tüketim artırılmalı, ithal tüketim engellenmeli, böylece dışa bağımlılık azaltılmalıdır.

Sonuç

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinde olduğu gibi Türkiye ekonomisinde de cari açık önemli ekonomik sorunlardan biri olmuştur. Türkiye ekonomisinde yüksek oranlı dış borçlanma cari açığı tetiklemekte, dışa bağımlı ekonomik yapı ithalat artışına yol açmakta ve cari işlemler açığı artmaktadır. Yatırım ve tasarruf dengesizliği cari açığı artıran faktörlerden bir diğeri olmaktadır. Yatırımların tasarruflardan yüksek olması tasarruf açığına neden olmakta ve artan cari açık Türkiye'nin dış ülkelerle olan rekabet gücünü azaltmaktadır. Türkiye ekonomisinde tasarruf yetersizliği, TL'de yaşanan değer artışları, enflasyon, işsizlik, enerjide dışa bağımlılık, döviz kuru gibi etkenler cari açığın oluşmasında temel belirleyici faktörler olarak görülmektedir.

Türkiye'de cari açık sorunu uzun yıllardır ekonominin temel makroekonomik problemlerinden biri olmuş, yarattığı etkiler nedeniyle çok sayıda ekonomik krizin meydana gelmesine zemin hazırlamıştır. Dolayısıyla diğer makroekonomik göstergelerle olan ilişkisi ve kriz tetikleyicisi olması sebebiyle cari açık, küresel ekonomide en ciddi parametrelerden biri olarak görülmektedir. Krizlerin önüne geçilebilmesi amacıyla istikrar programları uygulamaya konulmuştur. Bu istikrar programları uygulandıktan sonra ülke ekonomisinin temel makroekonomik göstergelerinde düzelmeler yaşanmıştır. Faiz oranlarında düşmeler, enflasyon oranlarında azalmalar, taleplerde hareketlenmeler başlamıştır. Ancak cari açıktaki artışların önüne geçilememiştir. Ekonomideki düzensiz işleyişin devam etmesiyle birlikte uygulamaya konulan programların önemi azalmış, yeni krizlerin başlaması engellenememiştir.

Türkiye ekonomisinin büyümeyle alakalı genel görüntüsü; dış kaynak girişiyle büyüme gösteren, dış kaynak çıkışıyla büyüme hızı düşen bir ekonomi biçimindedir. Bu durumun dış ticaret hacmini de artırmakta olduğu gözlenmektedir. Türkiye uzun yıllardır cari açıkla ilgili bir kısır döngüye girmiştir. Dış ticaret arttıkça, dış açık da artmakta, artan dış açık da cari açığı tetiklemektedir. Cari açığın finansmanı da devamlı olarak sıcak para ya da doğrudan yabancı sermaye girişiyle olmaktadır. Bu şekilde Türkiye ekonomisi uzun yıllardır bağımlı, riskli ve kırılgan bir yapıya sahip olmaktadır. Bu bağlamda dünya ekonomisiyle sağlıklı ve güçlü şekilde entegre olunamadığı gözlenmektedir. Yükselmekte olan dış ticaret hacmi işçi ücretleri baskılanarak, ithalata dayalı ihracat yapısıyla gerçekleştirilmektedir.

Cari açık dünya ekonomilerinin üzerinde dikkatle durdukları önemli ekonomik göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir. Cari açıktaki meydana gelen sorunlar ekonomik istikrarsızlığın temel nedenidir ve ekonominin birçok alanında önemli kırılganların yaşanmasına neden olmaktadır. Türkiye ekonomisinde istikrarın sağlanabilmesi için cari açık sorunun en aza

indirilmesi gerekmektedir. Sorunun giderilebilmesi için büyümenin istikrarlı ve sürdürülebilir olmasına yönelik önlemlerin alınması zorunlu olmaktadır. Bu bağlamda uygulanması zorunlu olan ekonomi politikalarının ivedilikle yürürlüğe girmesi gerekmektedir. Geçmiş yıllardaki krize açık yapının farklılaşmadığı göz önüne alınarak, büyüme politikalarında köklü nitelikte kabul edilecek değişimin sağlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır. Covid-19 salgının ekonomi üzerinde yaratmış olduğu tahribat ile birlikte olumsuz dış konjonktürün de etkisi dikkate alındığında Türkiye ekonomisinin yeni bir krize girmesi mümkün görünmektedir. Cari açık yıllara bağlı biçimde ağırlıklı olarak devamlı artış gösterme eğilimiyle ekonomide kısa vadede büyük sorun yaratabilecek risk unsuru görünümündedir.

KAYNAKÇA

- Acar, F. (2013). "Türkiye Ekonomisine Genel Bakış (2001 - 2013)". *ÇSGB Çalışma Dünyası Dergisi*, 1(2), 15-32.
- Ağaslan, E. (2008). *Türkiye'de Cari Açıkların Boyutları ve Sürdürülebilirliği*. Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Arvas, M. ve Torusdağ, M. (2016). İthalat ve İhracatın Ekonomik Büyüme üzerine Etkisi: Türkiye Örneği. *Iğdır Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(2), 1-18.
- Avcı, S. B. (2015). *Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisi Türkiye Örneği*. Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek lisans Tezi, Eskişehir.
- Ayla, D. ve Küçükale, Y. (2017). Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Bir Derleme. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 1025-1041.
- Bağımsız Sosyal Bilimciler Topluluğu (2006). *IMF Gözetiminde On Uzun Yıl, 1998-2008: Farklı Hükümetler, Tek Siyaset*. Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB), Ankara 2006.
- Bahçekapılı, C. (2015). Türkiye Ekonomisinde 2011 Sonrası Sınırlı Büyümenin Nedenleri Üzerine Bir Analiz. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 37(1), 111-124.
- Boya, N. (2013). *Türkiye'de Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği: Doğrusal Olmayan*

- Bir Yaklaşım*. Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- Çiftçi, N. (2013). Türkiye’de Cari Açık Reel Döviz Kuru ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(1), 129-142.
- Dornbusch, R. ve Fischer, F. (1990). *Macroeconomics*, McGraw-Hill, International Editions.
- Duman, Y. (2017). Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki. *Sakarya İktisat Dergisi*, 6(4), 12-28.
- Efeoğlu, R. ve Pehlivan, C. (2018). Türkiye’de Enerji Tüketimi ve Cari Açığın Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi. *Politik Ekonomik Kuram*, 2(1), 103-123.
- Erbaykal, E. (2007). Türkiye’de Ekonomik Büyüme ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi. *Zonguldak Karaelmas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(6), 81-88.
- Erdoğan, S. ve Acet, H. (2016). Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2003-2015). *The Journal of Academic Social Science Studies*, 3(51), 539-548.
- Ersungur, Ş. M., Doru, Ö. ve Aslan, M. B. (2017). Türkiye’de GSYH ve Döviz Kuru Hareketlerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi: Var Analizi Yaklaşımı. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 31(3), 451-462.
- Genç Yılmaz S., Yardımcı, M. E. ve Göçer, K. (2018). Türkiye Ekonomisinde Cari Açık Sorununun Yapısal Nedenleri ve Sürdürülebilirliği (2002-2016). Selçuk Koç, Sema Yılmaz Genç, Kerem Çolak (Ed.), *Dünden Bugüne Ekonomi Yazıları* içinde (82-118), Kocaeli: Umuttepe Yayınları.
- Göçer, İ. ve Gerede C. (2016). Cari Açık-Ekonomik Büyüme-Enflasyon ve İşsizlik Açmazında Türkiye: Yeni Nesil Bir Ekonometrik Analiz. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(5), 35-46.
- İlhan, N. (2017). *Türkiye’de Cari Açığın Sürdürülebilirliği ve Büyüme ile İlişkisi*. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- İslatince, H. (2017). Türkiye’de Ekonomik Büyüme İle Bireysel Krediler Cari Açık ve Döviz

- Kuru Arasındaki İlişkilerin ARDL Yöntemiyle Analizi. *Journal of Current Researches on Business and Economics*, 7(2), 337-348.
- Kasman, A., Turgutlu, E. ve Konyalı, G. (2005). Cari Açık Büyümenin mi Aşırı Değerli TL'nin mi Sonucudur?. *İktisadi İşletme ve Finans*, 20(233), 88-98.
- Kaygısız Durgun A., Kaya Göze, D. ve Kösekahyaoğlu, L. (2016). Türkiye'de Tasarruf, Yatırım, Cari Açık ve Büyüme: 1980-2014 Dönemi Üzerine Bir Nedensellik Analizi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 273-300.
- Keskin, A. (2017). Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Açığın Finansman Yapısı: 1989- 2015 Dönemi Analizi. *Amme İdaresi Dergisi*, 50(3), 9-125.
- Kılıç, C. (2015). Tüketici Kredileri ve Cari Açık Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 29(2), 407-420.
- Koç, S. ve Bakırtaş, İ. (2016). Türkiye'de Cari Açığın Sürdürülebilirliği: Kointegrasyon Testlerinden Bulgular. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 49, 252-277.
- Kostakoğlu, S. F. ve Dibo, M. (2011). Türkiye'de Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin VAR Yöntemi ile Analizi. *Anadolu International Conference in Economics II, June 15-17, 2011*.
- Kutlu, H. A. ve Demirci, N. S. (2011). Küresel Finansal Krizi (2007 - ?) Ortaya Çıkaran Nedenler, Krizin Etkileri, Krizden Kısmi Çıkış ve Mevcut Durum. *Muhasebe ve Finans Dergisi*, 52, 121-136.
- Milesi-Ferretti, G. M. ve Razin, A. (1996). Sustainability Of Persistent Current Account Deficits. *National Bureau Economic Research, Working Paper*, 5467, 1-31.
- Öztürk, G. (2013). *2000 Yılı Sonrası Türkiye'nin Cari Açık Sorunu*. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Uluslararası Ticaret ve Para Yönetimi Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Peker, O. ve Hotunluoğlu, H. (2009). Türkiye'de Cari Açığın Nedenlerinin Ekonometrik Analiz. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(3), 221-237.
- Polat, G. (2008). *Cari İşlemler Açığının Sürdürülebilirliği ve Türkiye Üzerine Bir Uygulama*. T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Genel İktisat Programı, Yüksek Lisans Tezi, İzmir.
- Sekmen, F. ve Çalışır, M. (2011). Is There a Trade-Off Between Current Account Deficits

- and Economic Growth? The Case of Turkey. *International Research Journal of Finance and Economics*, 62, 166-172.
- Şahin, B. E. (2011). Türkiye'nin Cari Açık Sorunu. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 47-56.
- Şit, M. ve Alancıoğlu, E. (2016). Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Var Analizi. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, 3(5), 5-23.
- Tarı, R. ve Kumcu, F. S. (2005). Türkiye'de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983-2003 Dönemi). *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 156-179.
- Telatar, O. M. ve Terzi, H. (2009). Türkiye'de Ekonomik Büyüme ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 23(2), 119-134.
- TEPAV (2008). *Küresel Krizden Çıkış Arayışları: G-20 Zirvesinde Türkiye Ne Yapmalı?*. Ankara, 1-5.
- Tokgöz, E. (2009). *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2009)*. (9.Baskı), Ankara: İmaj Yayınevi.
- Tunalı, Ç. B. (2007). Türkiye Cari İşlemleri Dengesi Sorunları. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 151-175.
- Tunalı, Ç. B. (2008). Türkiye'de Cari İşlemler Açıklarının Sürdürülebilirliği, *İ.Ü. Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 1, 163-177.
- TÜİK (2020). <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=enflasyon-ve-fiyat-106&dil=1>, Erişim Tarihi: 27.10.2020.
- Uçak, S. (2017). Cari Denge ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(2), 108-140.
- Uysal, D., Yılmaz, K. Ç. ve Taş, T. (2015). Enerji İthalatı ve Cari Açık İlişkisi: Türkiye Örneği. *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(1), 63-78.
- Yanar, R. ve Kerimoğlu, G. (2011). Türkiye'de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi. *Ekonomi Bilimler Dergisi*, 3(2), 191-201.
- Yaşar, L. (2013). *Türkiye'de Cari Açık Sorunu ve Etkileri:1980-2011 Dönemi*. Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı/İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Sivas.
- Yediparmak, G. (2014). *Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi*

(2003-2012). T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya.

Yeldan, E. (2004). Türkiye Ekonomisinde Dış Borç Sorunu ve Kalkınma Stratejileri Açısından Analizi. *Çalışma ve Toplum*, 1(1), 1-30.

Yılmaz, Ö. ve Akıncı, M. (2011). İktisadi Büyüme ile Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 15(2), 363-377.

Yurdakul, F. ve Uçar, B. (2015). The Relationship Between Current Deficit and Economic Growth: An Empirical Study on Turkey. *Procedia Economics and Finance*, 26, 101-108.

Yüksel, S. (2016). Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Belirleyicileri MARS Yöntemi ile Bir İnceleme. *Bankacılar Dergisi*, 96, 102-121.